

Музичук Наталія, ст. IV курсу факультету журналістики; науковий керівник – к.соц.ком., доцент Золяк В. В. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПУБЛІЦИСТИКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено формування і становлення під впливом суспільно-політичних процесів сучасної журналістики, зокрема висвітлено проблему професійності українського журналіста, проаналізовано ідейно-тематичне навантаження публіцистичних матеріалів, стан і закономірності історичного розвитку публіцистики. Визначено, що сучасна українська преса трансформувалася з радянської преси.*

***Ключові слова:** газетна публіцистика, незалежність, періодичні видання.*

***Аннотация.** В статье исследовано формирование и становление под влиянием общественно-политических процессов современной журналистики, в частности освещена проблема профессиональности украинского журналиста, проанализировано теоретико-тематическое воздействие публицистических материалов, состояние и закономерность исторического развития публицистики. Определено, что современная украинская пресса трансформировалась из советской прессы.*

***Ключевые слова:** газетная публицистика, независимость, периодические издания.*

***Annotation.** The article investigates the formation and development under the influence of socio-political processes of modern journalism, in particular, the problem of the professionalism of the Ukrainian journalist is covered, the theoretical and thematic impact of journalistic materials, the state and the law of historical development of journalism are analyzed. It is determined that the modern Ukrainian press was transformed from the Soviet press.*

***Keywords:** newspaper journalism, independence, periodicals.*

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що українська журналістика з кожним роком опиняється у нових умовах. Преса є дзеркальним відображенням розвитку суспільства, тому від журналіста, від його життєвої, громадянської позиції дуже часто залежить, що саме і як сприймуть люди, якими в їхній уяві будуть відображатися суспільно політичні процеси, що відбуваються у світі та Україні.

Окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували такі вчені, як: В. Владимиров, О. Гриценко, В. Здоровега, В. Карпенко, М. Кім, В. Лизанчук, Е. Мамонтова, А. Москаленко, М. Подолян, В. Різун, М. Романюк, В. Шкляр. Однак публіцистика 90-х рр. ХХ століття, а також тенденції сучасної журналістики вивчені недостатньо, тому такий аналіз є необхідним для розуміння сучасної ситуації в журналістиці.

Мета нашої статті – дослідити роль і місце українських журналістів у становленні та розвитку публіцистики України. Тому насамперед слід проаналізувати:

- передумови становлення новітньої журналістики в Україні;
- ідейно-тематичне навантаження публіцистики 90-х років ХХ ст.;
- закономірності і стан сучасної журналістики;
- визначити ідейне навантаження публіцистичних матеріалів, тенденції розвитку журналістики в незалежній Україні.

Аналіз, проведений на основі опрацьованих джерел з вивчення проблеми розвитку газетної публіцистики у 1991–2017 рр., засвідчує, що попри те, що окремі дослідження цієї теми проводилися на досить високому рівні, загалом ступінь наукового опрацювання теми залишається низьким, адже сучасній публіцистиці більшість теоретиків приділяють недостатньо уваги. Оскільки журналістика в Україні зароджувалася неукраїнською мовою, то на її початковий етап розвитку справили вплив пресові традиції інших європейських країн, що на той момент впередили нашу країну з огляду на історичні умови її культурного розвитку [1]. Значення преси (в широкому розумінні – як засобів масової інформації загалом) у суспільному житті настільки важливе, що за нею можна визначити характер суспільного ладу. Недарма стало загальновизнаним твердження: хто володіє інформацією, той володіє світом, що доведено світовою практикою [2].

Структура преси в радянській Україні відповідала структурі влади. Преса була органами комітетів партії, рад народних депутатів та їхніх виконавчих органів: «У 1970 р. в республіці виходили 1068 газет з разовим тиражем майже 20 млн. екземплярів, в тому числі 14 республіканських, 60 обласних, 77 міських та об'єднаних, 430 районних, 474 низових. Незалежній Україні дістався спадок у 2609 газет та журналів» [2, с. 45]. Проявом гласності та результатом перебудови наприкінці 80-х рр. ХХ ст. стала поява альтернативної преси – примітивних, низької поліграфічної якості газет, які часто випускалися неформальними громадськими організаціями та партіями демократичного спрямування за межами України.

Незважаючи на зазначені недоліки, поява незалежної преси мала надзвичайно велике значення, і суспільство, ковтнувши свободи слова, усвідомило, що повернення до одностайності, однопартійності й однодумності вже не може бути. Події серпня 1991 р. – яскравий приклад:

найбільше несприйняття народу викликали укази путчистів про заборону незалежних видань та трансляції телерадіопередач.

«Українська преса неоднозначно сприйняла події 19 серпня 1991 р.: компартійні видання підтримали ГКЧП, друкували на сторінках своїх газет усі постанови, матеріали комітету, брехливо стверджували про повну підтримку народом надзвичайних заходів з врятування Союзу» [3]. Такими виданнями в Україні були «Правда України», «Радянська Україна», «Робітнича газета» – друковані органи Центрального Комітету партії. Деякі видання не друкували ні негативних, ні позитивних матеріалів про ГКЧП, вичікуючи або даючи нейтральні оцінки діям путчистів, намагаючись перечекати небезпечний період, тому або мовчали, або подавали заяви партій чи громадських організацій («Сільські вісті», обласні видання). Та, на щастя, були сміливі й чесні видання, які відразу стали на захист свободи українського народу – «Молодь України», «Комсомольское знамя», «Літературна Україна», «За вільну Україну», «Молода Галичина», «Вечірній Київ» та ін.

Журналісти цих видань мужньо виступали проти путчистів, публікували карикатури на них, вміщували фотографії, на яких були зображені московські барикади, подавали хроніку подій в Україні, матеріали, за змістом яких читачі відразу змогли визначити – це звичайний переворот, здійснений недолуго і невчасно, тому він не може завдати розвитку країни в бік демократії. Як зазначає В. Базів, преса, будучи злегка звільненою, негайно набувала не тільки демократичного, а й національно-визвольного характеру [1].

Після проголошення незалежності вся партійна преса вмиль позбулася свого господаря. Така ситуація певною мірою спантеличила редакторів, але вога тривала недовго – через деякий час вони почали шукати нових власників. Одні («Сільські вісті», «Робітнича газета») стали друкованими органами Кабінету Міністрів, обласні та районні опинилися під впливом, відповідно, обласних та районних рад. Деякі видання висловлювали думки та висвітлювали позиції різних комерційних структур («Правда України»).

У січні 1992 р. було оголошено про створення Національного страйкового комітету журналістів, який закликав усіх працівників засобів масової інформації до пікетування Верховної Ради 28 січня, у день відкриття чергової сесії. Тодішній прем'єр-міністр В. Фокін, прагнучи хоч якось виправити ситуацію, зустрівся з членами Національного страйкового комітету журналістів Людмилою Мех, Юрієм Шкарлатом та головою Спілки журналістів Євгеном Вербиллом і пообіцяв виконати вимоги журналістів.

Те, що було запропоновано В. Фокіним, та згідно з його розпорядженням, Міністерство фінансів (виділення паперу з державного фонду, деякої кількості коштів і т. д.) не рятувало ситуації. Тому журналістами було вирішено створити фонд «Незалежна преса України». Цю ідею підтримав уряд. Та, на жаль, проіснувати фонду вдалося недовго: почалися напади на

його засновників, у провладних газетах з'являлися статті явно неправдивого і замовного змісту. Державне фінансування незалежної преси було припинено.

Пізніше, після переобладнання Жидачівського картонно-паперового комбінату та налагодження на ньому випуску газетного паперу, ситуація з друкуванням газет в Україні суттєво поліпшилася.

Водночас масово почали з'являтися видання «жовтої» або «бульварної» преси, адже виникла необхідність працювати в нових ринкових умовах. «Уперше за сім десятиліть в українській пресі з'явилися елементи так званої журналістики сенсацій, частина преси стала тяжіти до опублікування матеріалів про аномалії, тяжкі злочини, містику, секс і т. д.» [7]. Характерним прикладом є газети «Лель», «Пан+пані», «Бульвар». Друкувалися також газети «за інтересами» – для дачників, рибалок, мисливців; на ринку України з'явилися еротичні, спортивні, професійні видання («Дачник», «Український футбол», «Кухня», «Полезные советы» тощо). Виникли також рекламні видання, зокрема «Авізо», «РІО», «Експрес об'ява».

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. спостерігалася навала різноманітних магічних, розважальних видань («Колдунья», «Біла магія», «Сенсація» тощо).

У цей час організувалися різноманітні партії, а отже, і газети, які повинні були доносити до читача ідеї партії, схилити виборців до її підтримки. Такі часописи друкували виступи своїх керівників, матеріали про партійне життя, звіти з конференцій.

Найвищий законодавчий орган України – Верховна Рада – заснувала газету «Голос України», яка подавала повну інформацію про події в українському парламенті, ознайомлювала читачів з позицією народних депутатів у зв'язку з прийняттям законів, порушувала питання, які хвилювали громадськість України.

Появився свій друкований орган і в Кабінету Міністрів – газета «Урядовий кур'єр», яка відразу набула статусу офіційної – саме на її сторінках почали друкуватися Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів та закони, прийняті Верховною Радою.

Водночас почали виникати нові видання, які обслуговували інтереси бізнесменів, фінансово-промислових груп, приватних осіб, а також нові фаворити, які претендували на звання незалежних, незаангажованих, плюралістичних засобів масової інформації.

Беззаперечним є твердження, що в Україні преса не стала незалежною, не стала «четвертою владою». Причин цього є достатньо. Але всім відомо, наскільки в Україні було небезпечно бути незалежним і правдивим журналістом. Крім намагань просто купити таких або залякати, позбавити роботи, їх можна було просто знищити фізично. Список журналістів, що загинули за нез'ясованих донині обставин, щороку поповнювався іменами В. Бойка, Б. Дерев'янка, Г. Гонгадзе, О. Кривенка, Ю. Александрова...

Однак продовжують своє часом нелегке творче життя такі газети, як «Україна молода», «Сільські вісті», «Літературна Україна», «Молодь України»; мають своїх читачів газети, «День», «Дзеркало тижня». За керівництва В. Карпенка, завдяки надзвичайно сміливій позиції щодо багатьох подій, які відбувалися у столиці чи державі, гострій публіцистиці самого головного редактора досягла піку своєї слави газета «Вечірній Київ».

У середині 90-х рр. ХХ ст. ситуація на ринку друкованих ЗМІ певною мірою стабілізувалася. За даними центрального об'єднання поштового зв'язку «Укрпошта», передплата українських друкованих видань у 1996 р. зросла на 12,2 % порівняно з попереднім півріччям. Найбільшу кількість передплатників мали парламентська газета «Голос України» – 324 тис. передплатників (головним чином за рахунок передплати органами державної влади і місцевого самоврядування, бібліотеками і іншими бюджетними установами), «Сільські вісті» – 282 тис., «Україна Молода» – 205 тис., «Урядовий Кур'єр» – 169 тис., «Робітнича газета» – 160 тис., «Киевские ведомости» – 110 тис. (з урахуванням власної системи передплати), щотижневик «Говорить і показує Україна» – 54 тис., «Правда Украины» – 46 тис., щотижневик «Киевские Ведомости – дайджест» – 36 тис., «Молодь України» – 29 тис., «Демократична Україна» – 28 тис.

Водночас трансформаційні процеси в системі української преси почали розвертати фокус читачької аудиторії з центральних (загальноукраїнських) видань до регіональної і місцевої преси.

Сучасний стан української преси бентежить не лише інтелігенцію чи самих журналістів. Періодично звертає увагу на цю проблему Уряд України, Верховна Рада і Президент. Приймаються рішення то про зняття податкового тиску, тобто про відміну податку на прибуток, то знову про його введення. Рішення залежить від політичної кон'юнктури, виборів (президентських чи парламентських) – чим вони ближче, тим більше послаблень одержують журналісти та редактори газет. Та, на жаль, вибори колись закінчуються і знову ігноруються вимоги і потреби працівників друкованих органів.

Отже, попри те, що відбувся перерозподіл інформаційного простору: виникли нові видання, а деякі припинили існування або втратили незалежність, тенденції в розвитку держави та її інформаційної сфери збереглися, набувши з часом ще потворніших антиукраїнських та антидемократичних форм.

За час, що минув від 1 грудня 1991 року, змінилося багато чого. Відбулися зміни в соціально-політичній ситуації в країні і у самих мас-медіа. Загострилося протистояння між владою і опозицією, пройшов чіткий переділ між газетами, які підтримують опозицію та тими, хто відстоює позицію влади. З'явилася велика кількість нових видань, господарями яких

є олігархічні клани. Інформаційний простір перерозподілився між кількома сім'ями.

Нині в Україні медіа функціонують у пострадянському і олігархічному форматах. У нашій державі не створено системи комерційних ринкових медіа. Адже тоді власник медіа давав би абсолютну свободу журналістському колективу для популяризації бренду, набирив кращих професійних журналістів, які б діяли з метою розширення кола споживачів інформації, а не щоденно коригував би генеральну політичну лінію. Засоби масової інформації стають все більше економічно залежними, а тому і їх тематика відображає ті політичні погляди, які сповідує «спонсор» або власник.

Однак, як зазначає Інститут політики, в Україні практично не сформувалася цілісна і зрозуміла для суспільства політична журналістика, яка б розповідала своїм громадянам про реальну політику в країні. Український ринок медіа перебуває між двома серйозними небезпеками. Перша – це тіньова олігархічна сфера, яка діє за межами будь-яких правил поведінки і не хотіла б бачити журналіста самостійним суб'єктом взаємовідносин. Друга – це поступове нищення українського ринку медіа, який ще остаточно не сформувався. Відтак в Україні знаходять попит російські та інші іноземні інформаційні проекти.

Лише після приходу на найвищу державну посаду В. Ющенка зникли «темники», журналістам дозволено було говорити все, що не заборонено законодавством. Але виявляється, відсутність цензури, всюдозволеність у висловлюваннях має негативні наслідки: для непрофесійних журналістів та не вельми моральних видань.

Часто, користуючись свободою, журналісти вважають за можливе виносити на шпальти газет речі, які стосуються особистого життя людей або неперевірені факти. Про волю і незалежність ЗМІ можна стверджувати не лише зі змісту та викладу матеріалу, часто надто критичного, що переходить межі прийнятного у демократичному суспільстві, але й з поведінки деяких журналістів, які беруть участь у різноманітних ток-шоу. Тому досить часто трапляються випадки притягнення ЗМІ до судової відповідальності.

Отже, саме таким є стан сучасної преси, представники якої дуже добре розуміють, що «лише поінформований народ є озброєною нацією, котра захищатиме суспільство і свою державу. Інакше він ризикує стати рабом. Інформованість може дати лише незалежна, відповідальна і агресивна преса. Якщо ж держава не зацікавлена в такій пресі, то вона не є справжньою державою». Однак, незважаючи на вище зазначене, дослідження Центру Разумкова свідчать, що довіра громадян до українських ЗМІ продовжує зростати: повністю або скоріше їм довіряють майже дві третини опитаних [3].

Сучасна українська преса трансформувалася з радянської преси. Дослідження показують, що у вітчизняній періодиці з 1991 р. відбулися

значні зміни, зокрема тематичне наповнення, зміна одного партійного «господаря» на різноманітних власників. Нині, крім економічного, судового тиску, гостро постало питання збереження національного інфомаційного простору, з якого успішно витісняються українські засоби масової інформації російськими. Також почастишали випадки фізичного тиску на журналістів (побиття, пограбування, залякування і навіть вбивства), які найчастіше залишаються нерозкритими. Однак, незважаючи на усі проблеми, все ж з'являються нові незаангажовані видання й імена чесних, невідкупних, високопрофесійних журналістів.

1. Базів В. А. Посттоталітарна журналістика в умовах будівництва демократичного суспільства / В. А. Базів // Українська періодика : історія і сучасність : Доп. та повідом. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. / За ред. М. М. Романюка. – Л., 1997. – 219 с. **2.** Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1997 роки) : Навч. посіб. / В. М. Владимиров. – Луганськ : Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. – 352 с. **3.** Довіра громадян до ЗМІ зростає – результати опитування Центру Разумкова // Телекритика. – 2006. – 24 трав. – С. 12–13. **4.** Карпенко В. О. Преса і незалежність України. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка; Нора-Друк, 2003. – 201 с. **5.** Маковей О. П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики / О. Маковей // Літературно-науковий вісник. – 1898. – Т. 2. – № 4. – С. 117–120. **6.** Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення : від журналістики в Україні до української журналістики / І. Л. Михайлин. – 3-те вид., доповн. і поліп. – Х. : Прапор, 2004. – 320 с. **7.** Цісах Войцех Трансформація преси в Україні та Польщі / Цісах Войцех. – К., 2000. – 184 с.